

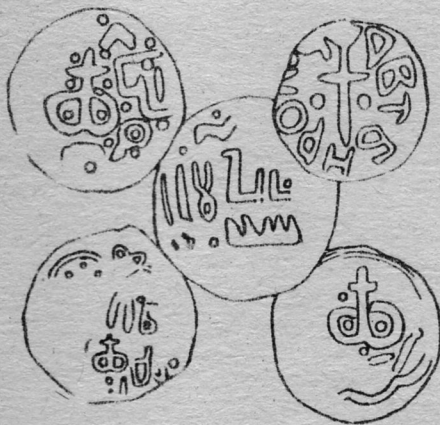
Академія наук України
Українське товариство охорони пам'яток історії та культури

ЦЕНТР ПАН'ЯТКОЗНАВСТВА

Бібліотечка
"Пам'ятки археології"

Випуск I

Г.А. КОЗУБОВСЬКИЙ
СІВЕРСЬКІ МОНЕТИ XIV СТ.

Київ 1992 р. |

Робота присвячена дискусійному питанню про монети новгород-сіверського князя Дмитра-Корибута Ольгердовича /1330/? - 1393/. В роботі подається короткий опис усіх відомих на сьогодні монет, які можуть бути віднесені до карбування Сіверського князівства, порушується ряд маловивчених аспектів пам'яткознавства України.

Рецензент кандидат історичних наук Г.Б. Івакін

Затверджено до друку Вченими радами Інституту археології АН України та Центру пам'яткознавства АН України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

З М І С Т

Передмова	
Маловідомі сторінки нумізматичних пам'яток	1-15
Опис сіверських монет	16-19
Список літератури	20-23
Список скорочень	24
Список ілюстрацій	25
Ілюстрації	26-38
Резюме	39-40

ПЕРЕДМОВА

Згідно з постановою Президії АН України і колегії Головної ради Українського товариства охорони пам'яток історії та культури № 151 від 23 травня 1991 року створено Центр пам'яткознавства, як самостійна науково-дослідна установа Академії наук України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, що діє на правах науково-дослідного інституту.

До основних завдань Центру належить розробка теоретико-методологічних та науково-методичних програм, концепцій, окремих наукових праць з питань вивчення і охоронності пам'яток історії та культури, їх комплексного збереження і використання, в тому числі з природно-етнографічним ландшафтом, визначення охоронних зон, забезпечення створення історико-культурних національних заповідників і заказників на Україні.

Важливим чинником діяльності Центру виступає і підготовка та видання наукових, науково-методичних, популярних видань з проблем охорони, збереження та використання історико-культурної спадщини. Саме науково-методичний характер і матиме "Бібліотека Центру пам'яткознавства", до якої увійдуть: "Пам'ятки археології", "Пам'ятки історії", "Пам'ятки архітектури", "Пам'ятки народної творчості", "Некрополі України", "Пам'ятки науки й техніки". Цим виданням Центр започатковує серію "Пам'ятки археології".

Директор Центру пам'яткознавства АН
України і Українського товариства
охорони пам'яток історії та культури,
кандидат історичних наук

С.З.Заремба

МАЛОВІДОМІ СТОРІНИ НУМІЗМАТИЧНИХ
ПАМ'ЯТОК

Незважаючи на страшні наслідки монгольського завовання, Середнє Подніпров'я залишилось значним політичним, економічним та культурним центром Східної Європи. Подальший економічний та політичний розвиток цієї території стимулювався зміцненням князівської влади у другій половині XIV ст. Утвердження литовської династії Гедиміновичів на землях Південної Русі стало можливим завдяки активній підтримці місцевих феодалів, збереженню місцевих звичаїв, традицій та правових норм. Співпадіння найважливіших зовнішньополітичних завдань в боротьбі з Ордою - також сприяло утвердженню Гедиміновичів в Південній Русі.

Феодалні князівства Південної Русі у другій половині XIV ст. постають як угруповання різної політичної орієнтації та різного економічного потенціалу. В історіографії немає єдності думок щодо стосунків між князями українських земель з Великим князем Литовським та між ними самими. Якщо Київська земля постає як досить стійке феодалне утворення на чолі з князем Володимиром Ольгердовичем, то Чернігово-Сіверщина складається з кількох удільних князівств. Значне розходження поглядів на хронологію, обставини та місце правління того чи іншого князя обумовлено суттєвою обмеженістю писемних джерел.

У сучасній історіографії визначається, що після переходу Дмитра Ольгердовича до московського князя виходу 1379-1380 рр., з Чернігово-Сіверського князівства було виділено Новгород-Сіверське князівство на чолі з Дмитром-Корибутом. Чернігів та Стародуб з їх землями стали володіннями Костянтина Ольгердовича та Патрікія Наримановича. Проте територія цих уділів до кінця не з'ясована. Принаймні Корибутові належали Новгород-Сіверський та Трубчевськ з волостями Дшабульдо, 1967, с.89/. Що стосується Чернігова, то його належність Корибутові - "тільки предположітна" /Грушевський, 1907, IV, с.453-454; //Кисцуньки, 1936, в.186-188/. Дослідники схиляються до того, що й Путивль не належав Корибутові Дшабульдо, 1967, с.89/.

На політичній арені активно Дмитро-Корибут з'являється 1391 р. /Stadnicki, 1867, в.42; Danilowich, 1860, Т.1, №472, в.233; Ялора, 1980, с.166/. Питання, чи володів Дмитро-Корибут якимось наділом на Сіверщині до 1380 р., залишається відкри-

тим. Після смерті Ольгерда в 1377 р. великокнязівський престол заступив Ягайло, старший брат і покровитель Корибута. Старші Ольгердовичі /сини першої жінки Ольгерда Марії Ярославни Вітебської/ не змирились з цим. Вже у вересні 1377 р. Федір Ольгердович добровільно приніс присягу угорському королю, мотивуючи це тим, що він не бажає визнавати великим князем Ягайла, оскільки у нього більше прав на "спадщину" Ольгерда. Взимку 1377-1378 рр. перебігає до Іскова Андрій Ольгердович. Існує припущення, що в результаті конфлікту з Ягайлом Дмитро Ольгердович-старший ще перед зимою 1379-1380 рр. втратив Брянськ й переховувався у південній частині свого уділу /Флорія, 1900, с. 158-165/. Можливо, що саме в цей час і Володимир Ольгердович київський "бігав на Москву", аби не піддатися владі Ягайла /Шабульдо, 1987, с. 118/. Не виключено, що зразу ж після смерті Ольгерда Ягайло почав спроби "урізати" старших братів і Новгород-Сіверський дістався Корибуту ще до 1380 р. Деякі дослідники припускали, що свої наділи обидва Дмитра Ольгердовича отримали ще за життя Ольгерда /Любавский, 1892, с. 45; Зотов, 1892, с. 145/. Але головне те, що у будь-якому випадку на початку 80-х років XIV ст. Корибут постає як наймогутніший та найактивніший князь Чернігово-Сіверщини. Після утвердження на чолі Литовсько-Руської держави Кейстута в 1381 р. Корибут опинився в опозиції.

В історіографії вважається, що дії Корибута були спровоковані ординсько-орденською дипломатією. Серед фактів непокорі Кейстуту вказується на припинення виплати данини та арешт її збирачів /Треков, 1975, с. 153-154/. Також ще одним з атрибутів незалежності могло бути й подовження права монетної регалії сіверського князя. Адже неодноразово підкреслювалась значимість охорони права монетної регалії для виявлення політичної незалежності у середньовіччі /Янин, Янина, 1955, с. 122/.

Похід Кейстута на Сіверщину у червні 1382 р. було зупинено подіями в самій Литві, в результаті яких до влади знов прийшов Ягайло. В результаті цього позиції Корибута зміцнилися. Але з опозиційного, практично незалежного князя Корибут знов перетворився на найближчого соратника та васала Ягайла.

Згадки про Корибута в джерелах можна перерахувати на пальцях. Так, у договорах між Ягайлом та Скиргайлом з тевтонсь-

ким орденем в 1382 році підпис Корибута стоїть першим /Danilowich, 1860, т.1, №-480, 481/. Далі ім'я Корибута згадується у листі Ягайла до королеви Лізавети у 1385 р. /Danilowich, 1860, т.1, №-507, с. 254/. В 1386 р. Дмитро Корибут дає владну Лаврашевському монастирю /Зотов, 1892, с. 141; Розов, 1928, №-17, с.32-38/. Того ж 1386 р. Корибут разом з іншими князями приймає участь у воєних діях проти смоленського князя під Мстиславлем /Шабульдо, 1927, с. 135/. У присяжному записі, даному сіверським князем у Луцьку 21.XII.1386 р., він зперше підписався повним титулом: "князь новгородський та сіверський" /Шабульдо, 1927, с.89/. 1386 року ім'я Корибута згадується у запису короля Владислава-Ягайла костелу Св.Станіслава у Вільно у привілеї хрещеним литвином /Danilowich, 1860, т.1, №-539, с. 256; Зотов, 1892, с.141/.

26.IV.1388 р. групі південноруських бояр довелося давати поруку за сіверського князя королю Ягайлу /Розов, 1928, №-20, с.38-39/. Вірогідно, у старшого брата та союзника в минулому, а тепер польського короля, з'явилися якісь причини, щоб сумніватися у лояльності свого васала, який відстоював інтереси своєї землі. В присяжному записі є підписи новгород-сіверського та трубчевського воєвод, проте відсутній підпис путивльського воєводи /Шабульдо, 1927, с. 89; Розов, 1928, №-20, с.38-39/. Немає підпису також і чернігівського воєводи. Разом з тим, у поході на Наддніпрянщину на початку 90-х рр. XIV ст. Вітовт має справу тільки з Володимиром Київським та Дмитром-Корибутом Новгород-Сіверським. Відомі дві присяжні грамоти Корибута Ягайлові та Ядвізі - 23.X.1386 та 15.V.1388 /Чубатий, 1924, с.30/. У 1390 р. загони Корибута разом із загонами київського князя у складі королівських військ прийняли участь у захопленні столиці володінь Вітовта - м.Гродно /Шабульдо, 1927, с.137/. Проте старе співробітництво та активна підтримка Ягайла не допомогли Корибуту у боротьбі з Вітовтом.

М.Стрийковський повідомляє, що Вітовт, ставши великим князем, вимагав від Дмитра-Корибута, Володимира Київського та Федора Кориатовича визнати його владу та присягнути йому на вірність й виплачувати звичайну данину з їх володінь. Проте князі відповіли відмовою / Strykowski, 1846, т.2, с.100-101/. Першим захищаючи свої права, виступив проти Вітовта Дмитро-Корибут, який, не чекав-

чи ворога на Сіверщині, рушив назустріч Вітовту. Наприкінці 1392 р. його військо було розбито загонами Вітовта у битві під Докудовим - місцевості у Лідській волості. Дмитро-Корибут зробив спробу закріпитися у Новгород-Сіверську, але взимку 1392-93 рр. Вітовт штурмом оволодів містом. Дмитро-Корибут разом з княгинею та дітьми потрапив у полон /Шабульдо, 1987, с.139/. Восени 1393 р. за Корибута поручився його тесть - Олег Рязанський. Існує припущення, що одруження Корибута з донькою рязанського князя відбулося у час зближення Ягайла та мамай й допомогло сіверському князю закріпитися у своїх нових володіннях /Флора, 1920, с.166/.

М.Стрийковський вказує, що взамін Сіверщини Корибутові було надано подільські замки: Брацлав, Вінницю, Соколець та Кременець на Волині /Strujkowski, т.2, с.101/.

Останній раз ім'я Корибута згадується в джерелах під 1404 р., коли він разом з Вітовтом воює коло Смоленська /Грушевський, 1907, т. IV, с.168/.

В Сіверську землю, в травні 1393 р., Владислав-Ягайло призначив намісником Федора Любартовича, проте вся Чернігово-Сіверщина вже була під контролем Вітовта /Шабульдо, 1987, с.139/.

Практично нічого не відомо про взамовідносини Дмитра-Корибута з найближчими сусідами - князями Костянтином Чернігівським та Володимиром Київським. В грамоті, виданій київським князем Володимиром Ольгердовичем князю Юрію Івановичу Половцю із Сквири, підтверджуються права на спадкові володіння, і в тому числі, на "Сіверський" та "Сосницький" уділи. Грамота традиційно датується 1390 р., але вказаний в ній індікт 4 співвідноситься з 1381, чи з 1396 р., коли Володимир вже не був київським князем /Rulikowski, 1953, в.33-34. ; Шабульдо, 1987, с.84/.

Цікаво, що на Чернігівщині знайдено значну частину монет Володимира Ольгердовича Київського /Сосниця, Козелець, Путивль/. Тільки у Сосницькому скарбі досліджено 968 монет Володимира, що являє собою понад 90% загальної кількості відомих монет київського князя. Саме цей скарб дає абсолютну більшість монет Володимира з хрестом на реверсі та брактеатів, які карбувалися в останні роки його князування. Сосницький скарб датується 1393-1394 рр. Цими ж роками датується й Козелецький скарб /Котляр, 1971, с.42-66/, де київське карбування представлено монетою з

хрестиком. Аналіз знахідок дозволяє стверджувати, що монети з хрестиком почали карбуватися не раніше другої половини 80-х рр. XIV ст. Попадання такої значної кількості київських монет на Чернігівщину саме у 90-х рр. можливо, було наслідком розділу володінь Костянтина Ольгердовича між Володимиром та Корибутом.

Дуже мало відомо про княжіння Костянтина Ольгердовича, князя Чернігівського та Чортотийського. У 1393 р. він названий вже небіжчиком / Wolff, 1895, s. 18/. Існує припущення, що вже у 1392 р. Чернігів було забрано з-під влади синів Костянтина Ольгердовича, а 1399 р. разом з іншими землями передано Свидригайлу Ольгердовичу / Шабульдо, 1987, р. 90/. Проте поділ Чернігівщини між Корибутом та Володимиром Київським міг здійснитися невдовзі після 1386 р. —останньої згадки про Костянтина Ольгердовича / Wolff, 1895, s. 18/.

Крім згаданого вище про Корибута та Сіверське князівство у писемних джерелах, до нас дійшло ще одне важливе джерело — монети Сіверського князівства. До недавнього часу дослідники мали справу з лише двома монетами Корибута, відкритими ще у XIX та на початку XX ст. Монети вивчалися багатьма дослідниками, проте зовсім мізерна кількість та досить відмінний вигляд монет давали змогу висловити припущення, що ці монети були фальшивими. Під час вивчення Борщівського скарбу 1948 р. * автор виявив серед ординських монет невеличку серію, яку за характерним знаком можна віднести до карбування сіверського князя. Скарб увійшов до карти знахідок монет на Україні, проте детально не вивчався / Kotlar, 1975, s. 39, n. 90/. Його було знайдено під час будівництва автомагістралі біля моста через р. Трубіж в селі Борщів Баришевського району Київської області. Монети знаходились в горщику з поливом, 6 фрагментів якого потрапили до музею. Скарб складається з 113 монет та 2-х фрагментів гривни. Серед монет абсолютна більшість — золотоординсь-

* Скарб зберігається в Музеї історичних коштовностей України за №-6537. Приношу шире подяку завідувачу сектором нумізматики МІК України Гарбузу Б.Б. за надання можливості опрацювати скарб, М.П.Сотніковій, М.В.Северовій, Г.О.Федорову-Давидову, В.А.Кубасову за консультації при визначенні монет, а також Л.В.Чміль за суттєву допомогу в оформленні ілюстрацій.

кі, проте в її пам'ятки місцевого південноруського карбування, наслідування золотоординським монетам, і литовська монета типу "ПЕЧАТЬ" - "спис з хрестом", кілька обрізаних празьких грошей. З ординських монет скарбу, які мають дату, наймолодша - Булака, 237/782 р.х. На усіх відомих монетах Булака цього типу рік позначено навпаки - "237" /Френ, 1833, с.21, №-177, т.У; Савельєв, 1857, с.255, №-87; Динна, 1970, с.204-205, №-44/. Помилки в датах на джучидських монетах зустрічаються досить часто /Давидович, 1969, с.212/. В історіографії існує точка зору, що після 777 р.х. монети Булака не карбувалися /Егоров, 1960, с.46/. А на монетах з датою 782 р.х., через відсутність дискретичних крапок в легенді, ім'я хана читається як "Тулякбек" /Мухамадиев, 1963, с.96-97/. Проте більшість дослідників відносить ці монети до Булака. На таку останню можливу дату карбування монет Мухаммеда-Булака - 782 р.х. вказують і історичні реалії /Тригорьев, 1963, с. 47/. 782 р.х. розпочався 7.IX.1380 р. і закінчився 27.I.1381 р. /Цыбульский, 1964, с. 70/. Більшість монет скарбу представлено ординським карбуванням Абдуллаха та Мухаммеда-Булака. В скарбі є й кілька монет Тохтаміша, але дуже "архаїчного типу", серед датованих лише - 781 р.х. /1379/1380 рр./ . Ворцівський скарб за золотоординськими монетами датується самим початком 80-х рр. XIV ст. На таке датування вказують і обрізані празькі гроші. Вони представлені карбуванням Яна I Люксембурзького /1310-1346/, та Карла I /1346-1378/, проте в скарбі не має ні однієї монети Вацлава IV /1378-1419/. Стже, в скарбі, знайденому на кордоні Київської, Чернігово-Сіверської та Переяславської земель, досить чітко датованому за золотоординськими монетами, знаходились такі, що дали можливість знову підняти питання про сіверські монети XIV ст.

Вперше питання про монети сіверського князівства було поставлено у публікації Ю.Іверсена про монету волоського воеводи Радуги III та примітці до публікації Б.Кьоне /Iversen, 1868, с.244/. Саме Б.Кьоне вперше атрибутував монету, прочитавши на ній напис /справа-наліво/ "КОРНЕТВ Д" й відніс її до Корибута. Літера "Д", на його думку, походить від першої літери християнського імені Корибута - Дмитра /Iversen, 1868, с.244; Котляр, 1975, с.74/. Пізніше дослідниками І.Тишкевичем, К.Стрончинським, М.Гумовським монета у різних виданнях неодноразово вміщалась серед литовських монет. Монета знаходилась в колекції графа С.Г.Строганова, потім потрапила до Ермітажу. М.Гумовський, порівнявши зображення

на одному із боків монети із "списом" на литовських монетах, припустив, що на другій стороні замість "арабського напису" вміщено легенду "S" від "sigillum" / печатка "ДУМТ(Р)" / Gushowski, 1920, s. 62 / .

Порівнявши зображення "списа" на литовських монетах із зображенням "меча" на "корибутовій монеті", М.Гумовський відзначив на можливість їх одночасного карбування. В крапках – подібно до "віленських монет Вітовта" та "краківських Ягайла" – дослідник побачив позначки мінцмайстра / Gushowski, 1920, s. 61 / .

Друга монета Корибута стала відома завдяки публікації М.І.Догеля. На засіданні нумізматичного відділення Російського Імператорського археологічного товариства 24.ІІ.1912 він прочитав реферат про середньовічні польські монети, після чого зупинився на одній монеті, яку кілька років тому "придбав одного незначного збирача". М.І.Догель відзначив, що лицьовий бік монети подібний до раніше опублікованої "строганівської монети", а зворотній має в центрі знак, схожий на знак на печатці сина князя – Федора Корибутовича від 1433 р. Навкруги знаку розміщено грубе наслідування арабського напису. Дослідник відніс монету до карбування м.Переяслав-Заліського, яким, на його думку, Дмитро-Корибут володів в 1378-1381 рр. Знак на монеті він вважав запозиченим від найдавніших рязанських монет /Догель, 1913, с.85-89, ЗНО, II, вып.3-4, с.116/. Щодо Переяслава-Заліського, то М.І.Догель просто переплутав Дмитра-Корибута з Дмитром Ольгердовичем-старшим.

На монетах Сіверського князівства двічі зупинив увагу О.О.Ільїн. У 1921 р. у спеціальній розвідці "Монети великого князівства Чернігівського кінця XIV века" дослідник, спростувавши думку М.І.Догеля щодо місця карбування описаної ним монети, визнав її належність до Дмитра-Корибута Ольгердовича як князя Чернігівського та Новгород-Сіверського /Ільїн, 1921, с.10-12/. В узагальнючій роботі по руським середньовічним монетам О.О.Ільїн монети великого князівства Чернігівського та Новгород-Сіверського вмістив у окремий розділ, опублікувавши обидві відомі на той час монети Корибута. Характерний знак на монеті М.І.Догеля дослідник визначив як родовий герб цієї гілки Ольгердовичів /Ільїн, 1940, с.20-21/.

Цікаве пояснення напису на "строганівській монеті" запропонував М.М.Щекатіхін. Він вважав, що арабський напис на моне-

ті перекладається як "один шляг" /шеляг/. Дослідник робить припущення, що монета Корибути /як і литовська монета з написом "ПЕЧАТЬ"/ є шелягом й становить 1/3 празького гроша /Щекатин, 1933-1934, с.78/. Існування монет Дмитра-Корибути спочатку визнав І.Г.Спаський /Спасский, 1962, с.78/. Проте пізніше дослідник зазначив, що "более чем сомнительна подлинность известных всего в двух экземплярах /различных! / монет", і з певною долею вірогідності визнав обидві відомі монети за підробки XIX ст. /Спасский, 1970, с. 133/. М.Ф.Котляр присвятив цим монетам спеціальну розвідку. Дослідник звернув увагу на непевність походження обох відомих "корибутових монет", їх типологічні та метрологічні параметри. М.Ф.Котляр визнав обидві монети за фальшиві /Котляр, 1975, с.73-74/. Як бачимо, навколо лише двох монет точилися суперечки на протязі більше століття. Та й сьогодні більшість питань, пов'язаних з карбуванням Сіверського князівства, залишаються дискусійними. Тому є надзвичайно важливим ввести до наукового обігу монети, які, на нашу думку, відносяться до карбування Сіверського князівства.

ПРОБЛЕМИ ХРОНОЛОГІЇ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СІВЕРСЬКИХ МОНЕТ

Незначна кількість пам'яток нумізматики Сіверського князівства XIV ст. робить їх визначення дуже і дуже проблематичним. Здебільшого, монети визначаються за двома основними ознаками: наявності характерного знаку / σ + I монета/ та присутності імені князя /2 монети/. В одній монеті із зібрання Догеля ці ознаки збігаються - монета має і ім'я, і характерний знак /#-2/. Такий знак відомий і на печатці сина князя - Федора Корибутовича, на документі від 1433 р., в зібранні князів Чарторийських у Кракові. Напис: "КНЯЗЯ ФДЬКА КОРИ" не викликає сумнівів у належності печаті. М.Гумовський звертає увагу, що існувала ще одна така ж печатка на документі 1432 р. в тих же зборах /Gumowski, 1930, s.695, tabl. IX.67/.

На опис подібного знаку в геральдичних нотатках Яна Замойського /1570 р./ звернув увагу М.П.Ліхачов. Він переклав його опис на печатці Івана Андрійовича, при документі 1431 р., як "знак у вигляді двох кіл один над другим, з'єднаних лінією, яка перехрещується іншою лінією."

Дослідник відзначив, що знак з двома кодами на печатці князя Івана Андрійовича дуже схожий на знак князя Федої з Корибутовича. Наступна печатка в опису Н.Замойського, яка зображує верх стріли, начебто належить Івану Корибутовичу. Печатки визначені за чергою рахунку осіб у тексті документа, що у самого Н.Замойського викликало сумнів.

М.П.Ліхачов зазначає, що якщо можна було б визначити печаті навпаки, і першу віднести до Івана Корибутовича, ми б мали однаковий геральдичний знак у двох рідних братів /Ліхачов, 1930, с. 242/. Так чи інакше наявність знака на монеті батька та печатках сина свідчить на користь того, що розглядуваний знак - князівський герб.

П.С.Савельєв, вивчаючи монети Тетовського скарбу, відніс до невизначених дві монети із знаком у вигляді "♁", правда, зробивши припущення про їх приналежність до Шейбанідів і гіпотетично прочитав на монетах ім'я Ісан-хана /Савельєв, 1958, с.272-274, табл. X, рис. 140, 141/. О.К.Марков монету з подібним знаком відніс до карбування Синьої Орди і запропонував своє прочитання напису, де побачив ім'я "Абісана - хана Синьої Орди", брата Мубарек-Хаджи та рідного діда хана Уруса. Хан Абісан або Ібісан згадується у джерелах біля 715 р. х. /1315 р./, на що звернув увагу М.П.Ліхачов, зазначивши, що така рання дата в деякою перешкодою. Він опублікував цю монету разом з одною з "рязанок" ермітажного зібрання і звернув увагу на значну схожість монет. Крім згаданих, М.П.Ліхачов звернув увагу на ще одну монету з подібним знаком, яка карбована в м.Термедзі, що належав до держави Джагатайських ханів і відноситься до часів правління Дувахана /1291-1306/, й відзначив, що загини верхньої частини знаку /в усіх випадках М.П.Ліхачов розглядає як "♀" - Г.К./ перейшли в кола, начебто, підкреслюючи їх джагатайське походження. Тут же М.П.Ліхачов поставив питання про можливість визначення прототипу "мордки" рязанських монет у цьому знаці і зазначив, що їхнє руське походження стає проблематичним. Проте дослідник відзначив, що це питання він не може розв'язати /Ліхачов, 1930, 165-166/.

Безумовно, було б невірним робити передчасні висновки про належність усіх монет із цим знаком /♁/ до Корибута. Але схожі герби можуть існувати у багатьох абсолютно різних воло-

дарів, абсолютно різних династій. Я не схиляюсь до того, щоб відносити до Корибута монету, визначену О.К.Марковим до Абісана, та монету, атрибутовану М.П.Міхачовим до Дувахана /1291-1306/. Ці монети значно відрізняються за стилем від монет Корибута.

З монет, опублікованих П.С.Савельєвим, одна /№-13/ /Савельєв, 1938, табл. X, №-14/, крім знака, має зворотній бік, дуже подібний до двох монет Борщівського скарбу 1948 р. /№-4,5/. Це теж дзеркальне наслідування зворотнього боку монети Мухаммеда Булака, карбованої в Орді. Проте ще більш віддалене від "оригіналу". Лише схожість в стилі виконання літер на цій монеті з монетами /№-4,5/ Борщівського скарбу та справжніх ординських монет Булака дає право з такому ототожненні. Як і на монетах Борщівського скарбу різниця трохи "не домалював" та викривив літери. В літері "Ц" не домалював нижню частину "и". Літері "Я" він "забув верхню риску" - "є", літеру "З" - зробив навпаки як "Ж" і т.п. Лицьові ж боки монет, опублікованих П.С.Савельєвим /№-12,13/, дуже подібні між собою. Вважаємо, що це дає право, з певною долею вірогідності, віднести обидві монети до сіверського карбування. До сіверського карбування віднесено монети /№-8,9,10/ з Борщівського скарбу, які не мають ані характерного знаку, ані імені князя. Ці монети віднесені до карбування Корибута з певною долею вірогідності за цілим рядом рис, що поєднують їх з іншими монетами сіверського князівства. Одна з монет має слов'янські літери, за розмірами, стилем дуже подібна до монет, що мають князівський знак /№-8/. Монета №-9 має зворотній бік, який наслідує ординській монеті Булака, що поєднує її з сіверськими. Одна монета має "нечитасмі" наслідування з обох боків. За вагою всі підходять під сіверські.

Серед монет Сіверського князівства, насамперед, вирізняється група пам'яток, яка наслідує ординським монетам Мухаммеда Булака, карбованим в Орді в 772, 773, 775рр.х., судячи за стилем виконання /№-4,5,9,13/.

В історіографії немає єдності серед дослідників про місцеве нахордження Орди, чи взагалі це була кочова ставка хана, або ж велике місто /Федоров-Давыдов, 1960, с. 109-110; Егоров, 1985, с. 84-85/. Проте історичні джерела все більше і більше переконують дослідників в ідентифікації розкопаного В.Й.Довженком Куцурурського городища з м.Ордою /Довженко, 1961, т.10, с. 175-

193; Григорьев, 1983, с. 35/.

Розташоване на лівому березі Дніпра, в 30 км на південь від Запоріжжя, городище пов'язується з адміністративно-політичним центром "Мамаявої Орди", яка контролювала весь "Західний улус" Золотої Орди. Крім срібних монет, тут зібрано значну колекцію мідних золотоординських монет з характерною тамгою, у вигляді "М", які, певно, тут і карбувались /зберігаються у фондах ІА АН України/. Вважається, що основною територією розповсюдження монет Абдуллаха та Мухаммед-Булака ординського карбування були степи Приазов'я /Федоров-Давидов, 1960, с. 110/. Залишається додати, що до території обігу срібних монет входили також і землі Нижнього та Середнього Подніпров'я, про що свідчить аналіз знахідок.

Датування Борщівського скарбу та й самі сіверські монети, які наслідують ординським монетам Булака, дозволяють визнати, що Корисут карбував більшість відомих монет не пізніше першої половини 60 рр. XIV ст. Незначна кількість таких монет та історичні реалії обмежують нижню дату карбування кінцем 70 рр. XIV ст.

Майстер, який "копіював" монети Булака, був змушений брати за зразок саме ці монети, бо ж не мав інших взірців. Він, певно, ще не знав монет Тохтаміша /1377-1396/, що ввійшли до обігу в першій половині 60-х рр. XIV ст. Про відносини Мамая та його ставлеників з Корисутом майже нічого невідомо. Історичні джерела свідчать про існування певної угоди між Ольгердом та Мамаям, про "вхід" данини з земель Південно-Західної Русі /Шабельдо, 1987, с. 106/. Безумовно, Мамай контролював ці землі і після смерті Ольгерда.

В сучасних дослідженнях виділяються різні типи наслідувань та робляться спроби визначити різні рівні ієрархії князів та систему ординського васалітету по наслідуванням золотоординським монетам /Федоров-Давидов, 1969, с. 13-20/. Звертається увага на загальну консервативність монетних сполучень при чіткому реагуванні на зміну взаємовідносин князів між собою та Ордою /Федоров-Давидов, 1981, с. 130/. Безумовно, "читаємі" та "нечитаємі" наслідування мають певне смислове навантаження. Проте неможливо зовсім ігнорувати і економічні фактори, адже карбування монет з наслідуваннями дійсно полегшувало проникненню цих монет в зони обігу золотоординських монет, тобто, як зауважив П.С.Савельєв,

мало й "комерційні цілі" /Савельєв, 1857, т.І, с. 352/.

Серед розглядаємих монет Корибута з "читаємими" наслідуваннями - 141 "копіюють" зворотній бік з місцем карбування. В одному випадку копіюється і лицьовий бік, проте ім'я хана практично не читається. Лише стиль написання окремих літер вказує, що монетний майстер "копіював" титули та ім'я Мухаммед-Булака.

В цілому монети Корибута не мають чіткого титулу та імені правлячого хана, проте мають зображення, що наслідують зворотній бік монет саме правлячого хана - Мухаммед-Булака. Якщо розглядати це явище в контексті конкретної залежності зображень від політичної ситуації, то сіверські монети скоріше символізують загальну залежність від Орди Мамай. Політичним чи економічним факторам віддати пріоритет у цьому випадку, сказати важко.

Цікаво, що в цьому ж Борщівському скарбі знайдено монету з лицьовим боком, що має зображення князівського знаку, подібного до гербу на київських монетах Володимира Ольгердовича, проте трохи сплющеного. Назируги двострічний напис. Зворотній бік наслідує ординську монету того ж Мухаммеда Булака 773 р.х. Наслідування виконано дуже чітко, навіть проставлено дві цифри року. Вага монети 1,10 г, що досить відрізняється від сіверських.

Спільні елементи у зображеннях - наслідувань зворотньої сторони ординських монет Булака на київських та сіверських монетах свідчать про схожі політичні та економічні цілі.

Незначна кількість монет Сіверського князівства та разом з цим досить велике число типів свідчать про швидкі зміни політичної ситуації. Можливо, заміна досить "чітких" наслідувань Борщівського та Тетіївського скарбу на "нечітке" - "строганівської" монети пов'язані з подіями Куликовської битви, та з "повним" зникненням на якийсь час на політичній арені ханської влади в Придніпр'ї. Монета ж Догеля могла карбуватися, коли Корибут не мав або ж не визнавав верховного суверена, скажімо, під час захоплення великокнязівської влади у Литві Кейстутом. Проте, це лише припущення.

Слід зауважити, що монета з Ермітажного зібрання "рязанок" досить різко відрізняється від корибутових монет й виключена до них з певною вірогідністю. Знак теж трохи різниться від знаку на інших монетах, проте, вага 1,47 г - дуже близька до ваги монет з зібрання С.Г.Строганова, М.І.Догеля, та обох монет Тетю-

ського скарбу /1,48; 1,43; 1,50; 1,42 г./ Можливо, вона карбована одним з удільних князів, язєлєжних від Корибутів, яких було чимало у Чернігово-Сіверській землі XIV ст. /Зотов, 1992/. Не випадково ця монета зберігається серед рязанських монет Ернітажу. Адже знак "мордка" рязанських монет досить схожий до знаку на монетах, що розглядаються /Лихачев, 1930, с.166, Ильин, 1940, табл.IV; Спасский, 1962, с. 76/. В історіографії неодноразово були спроби пояснити цей знак. Так, існує точка зору, що знак зображає обличчя людини /Марков, 1915, с.58/ або "куня мордку" чи "бар'ячау голову" /Шорин, 1971, с.13/. В.Л.Янін та С.А.Лініна вважають, що поява такого знаку на монетах вірогідно пов'язана з розривом із Золотою Ордою та відбиває прагнення до політичної незалежності, а знак є князівською тамгою. Початок надкарбування монет такою тамгою відноситься до 1388 чи 1369 рр. /Янін, Лініна, 1955, с. 122/.

Існує спроба довести, що розглядуване зображення є частиною знаку Рюриковичів /Зубков, 1959/.

Знак на сіверських монетах від рязанської тамги відрізняється наявністю досить довгої горизонтальної риси, що перехрещує вертикальну. Взагалі, у знаку-гербі сіверських монет виділяється саме це перехрещення, над яким йому вигляд розквітлого хресту у стилізованій формі. Адже зображення розквітлого хресту, правда в його "класичній" формі, дуже часто зустрічається на пам'ятках матеріальної та духовної культури на Русі. Розквітлий хрест зустрічається і на давньоруських печатках. В.Л.Янін зробив припущення, що зображення символів хреста було пов'язано з установами світської влади /Янін, 1970, с.150/. Можливо, саме релігійний символ став знаком-гербом Сіверського князівства. Проте, не можна відкидати і досить близьку схожість рязанського та сіверського знаків. Адже сусіди та близькі родичі чернігово-сіверські та рязанські князі на протязі XII - першої половини XIV ст. могли вживати подібні знаки, а в другій половині XIV ст. таке зображення перейшло на монети. Правда, Корибут належав до іншої династії, проте можливо, що Сіверська земля вже мала свій герб і Дмитро-Корибут його використав. Втім, це питання залишається відкритим.

Монети із зібрань С.Г.Строганова та М.І.Догеля мають на одному боці, як вважає більшість дослідників, зображення меча.

Зображення зброї - "списа з хрестом" - мають два інших типи литовських монет. Литовська монета типу "ПЕЧАТЬ" - "спис з хрестом" - присутня у Борщівському скарбі, що певною мірою говорить на користь прихильників раннього датування цих монет - до початку 80 рр. XIV ст. М.Гумовський вважає, що на цих монетах зображена "народна зброя" литовців - сулиці і наводить приклад з епізодом з опису Грюнвальдської битви Я.Длугашем, де згадується, що поляки не пізнали здалека хрестоносців, бо їх рогатини блищали, як литовські сулиці / Gumowski, 1920, s. 37/.

Проте саме мечі є однією з характерних рис привілейованих воїнів, найчастіше представників знаті. Мечі з рукояткою, подібною до зображень на корибутових монетах були широко розповсюджені в Литві ще в XII-XIII ст. /Volkaite-Kulikauskienė, 1981, s. 28, 131-132/. Саме меч є однією з найчастіших деталей на литовських печатках. Меч присутній на великокнязівському гербі "Погоні". Меч тримає воїн-князь, що сидить на троні, на великих печатках відповідно Вітовта та Свидригайла. /Gumowski, 1930, tabl. VI-UP/. Можливо, меч "молодшого" Корибута походить з великокнязівської "Погоні".

Цікаво, що відомо три печатки Дмитра-Корибута при документах 1365, 1366 і 1368 рр. із зображенням "Погоні" із списом та мечем /Лихачев, 1930, с.236-237; Gumowski, 1930, s. 703-704, tabl. УШ., 38/. Дослідники відмічають певну безсистемність зображень на печатках литовських князів /Румицєва, 1986, с.33/. Проте повністю з цим погодитися не можна. Щодо співвідношення Корибутових знаків на монетах /, та на печатках /"Погонь"/, то при зображеннях певних символів могли матися на увазі різні політичні реалії. На монетах, карбованих для Сіверського князівства ставився герб-знак володаря цього князівства, на печатках-герб князя великокнязівського роду. Подібне явище можна побачити і в гербах київського князя Володимира Ольгердовича. Всі основні типи монет цього князя мають характерний знак-герб, су-перечки з приводу походження якого продовжуються вже більше століття /Мотляр, 1971, с.42-67/. Цей знак потім використовують на печатках і сини Володимира /Gumowski, 1930, tabl. IX/. Проте на печатці самого Володимира Ольгердовича, датованій другою половиною 80-90-х рр. XIV ст. було зображено "Погонь" /Gumo-

wski, 1930, s. 723/. В бою з військом хрестоносців та Вітовта на початку 1392 р. Дмитро-Корибут втратив "хоругву свою" /Stadnicki, 1867, s. 46/. На жаль, ми можемо тільки гадати, що було на тій хоругві, скоріше "Погонь", оскільки сіверський князь діяв, як васал великого князя Литовського і Руського.

Метрологічно монети Корибута можна поділити на 2 групи. Одна група з 8 монет має вагу від 0,63 до 1,04 г, найбільша кількість /3/ знаходиться в межах 0,89-1,04 г. Дві монети Борщівського скарбу, карбовані одним штемпелем, мають середню вагу 0,99 г. Друга група з 5 монет має вагу від 1,42 до 1,5 г при середній вазі 1,46 г. Ці монети підходять під вагу джучидських дірхемів, карбованих в Орді в 60-70 рр. XIV ст., - 1,45-1,50 г., що дорівнювало 1/130 частині половини хорезмського ратля /Федоров-Давыдов, 1938, с. 7-16/.

"Важкі" корибутові монети співвідносяться з ординськими монетами як 1:1, а з своїми "легкими" як 3:2 /0,95-0,98/ ж 3 = /1,44-1,48/ ж 2.

Такі розрахунки можуть бути прийняті з певною долею вірогідності, оскільки їх джерелознавча база досить мала. Цікаво, що в Борщівському скарбі, де більшість становлять ординські монети Мухаммеда-Булака, карбовані вагою, подібною до "важких" монет Корибута, присутні лише "легкі" монети цього князя. Сіверські монети досить сильно відрізняються від більшості відомих литовських монет з словом "ПЕЧАТЬ", які в більшості мають вагу за 1,10 г /Даркевич, Соболева, 1973, с. 94/, хоча монета цього типу з Борщівського скарбу має вагу 0,93 г, що майже співпадає з вагою Корибутових.

Таким чином унікальні монети Сіверського князівства і хронологічно, і метрологічно пов'язуються з історичними та нумізматичними реаліями останньої чверті XIV ст.

Проте більш повні хронологічні та метрологічні дослідження цих монет можливі за нових знахідок. Адже фонд сіверських монет складається лише з 13 екземплярів, що походять з двох скарбів, та кількох окремих монет невизначеного походження.

ОПИС СІВЕРСЬКИХ МОНЕТ ХІУ СТ.

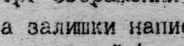

1. Л.б. Зображення "меча", по боках якого по крапці.
Навкруги справа-наліво напис: "ДКОРИМТВО".
З.б. Наслідування золотоординській монеті.
Вага монети 1,48 г, діаметр 16 мм. Походить із зібрання С.Г.Строганова, зберігається в Ермітажі.
2. Л.б. Зображення "меча", з боків якого по крапці.
Навкруги справа-наліво напис: "ДКОРИМТВО".
Карбована одним чи дуже подібним штемпелем до першої монети.
З.б. В центрі знак "⚔", навкруги нечіткий напис.
Вага монети 1,43 г, діаметр 15 мм. Походить з зібрання М.І.Догеля, зберігається у ДІМ у Москві.

Визначити лицьовий та зворотній бік монет Дмитра-Корибута Ольгердовича досить важко. Якщо перші дві монети мають загальний бік з ім'ям князя, то інші монети поки що визначаються за княжим знаком. Оскільки другий бік у більшості монет є наслідуванням золотоординським монетам, далі при описі монет лицьовим вважається бік із княжим знаком "⚔".

3. Л.б. В рамці з дуг, в центрі, знак "⚔", біля знаку і під ним кілька неясних зображень /наслідувань арабським літерам/?/.
З.б. В рамці з дуг наслідування золотоординській монеті, що не читається.
Вага 0,94 г, діаметр 17 мм, походить з Борщівського скарбу 1948 р. Зберігається в МІК України за №-6537/1.
4. Л.б. В центрі зображення знаку "⚔".
Навкруги напис "... А В Р Б /?/ ...?".
З.б. Дзеркальне наслідування зворотнього боку золотоординської монети Мухаммеда Булана, типу карбованих в Орді у 772, 773, 775 р.х. /1370-1374/ /Савельєв, 1857, т. II, №-19, 21/.
Вага монети 0,94 г, діаметр 16 мм. Походить з Борщівського скарбу 1948 р., зберігається в МІК України за №-6537/4.

5. Л.б. Зображення знаку " ". Навкруги напис " ...
ل۷ر۷/!..?" Одного штемпеля з №-4
- З.б. Наслідкування зворотнього боку ординськї монети Мухаммеда-Булака у дзеркальному відображенні. Подібно до №-4, наслідує монетї Булака ординського карбування 772, 773, 775 рр.х./1370-1374/.
- Вага 1,04 г, діаметр 16 мм. Походить з Борщівського скарбу 1948 р., зберігається в МІК України за №-6537/14.
6. Л.б. В рамці з дуг; дуже маленьке зображення знаку, " ", навкруги легенда "... В/ ۷/... ۷... /?/."
- З.б. Видно літери першої строки "К 0 /?/... /?/."
- Вага 0,65 г, діаметр - 18 мм. Походить з Борщівського скарбу 1948 р., зберігається в МІК України за №-6537/10.
7. Л.б. В рамці з дуг; дуже маленьке зображення знаку " ". Навкруги строковий напис: "... ИБ ... ۷... /?/."
- Зверху на з'єднанні дуг "плетінка".
- З.б. Нечіткий строковий напис, під ним зображення, схоже на " ".
- Вага монети 0,81 г, діаметр 18 мм. Походить з Борщівського скарбу 1948 р., зберігається в МІК України за №-6537/36.
8. Л.б. У дуговій рамці нечіткі зображення, схожі на літери строкового напису: " ... /?/."
- З.б. У дуговій рамці неясні зображення, на з'єднанні дуг "плетінка", подібна до попередньої монети. Деякі позначки нагадують слов'янські літери.
- Вага 0,92 г, діаметр 17 x 18 мм. Походить з Борщівського скарбу 1948 р., зберігається в МІК України за №-6537/37
9. Л.б. Дзеркальне наслідкування лицьового боку монети Мухаммеда-Булака.
- З.б. Дзеркальне наслідкування зворотнього боку монети Мухаммеда-Булака, карбованої в Орді в 772, 773 рр.х.

Вага 0,89 г, діаметр 17 х 18 мм. Походить з Борщівського скарбу 1948 р., зберігається в МІК України за №-6537/39.

10. Л.б. В обідку з великих крапок "нечитаєме наслідування" золотоординській монеті .
- З.б. "Нечитаєме наслідування"
- Вага монети 0,85 г, діаметр 17 мм. Походить з Борщівського скарбу 1948 р., зберігається у МІК України за №-6537/40.
11. Л.б. В центрі зображення знаку, навкруги п'ять крапок та залишки напису зверху кілька літер "ات" /чи не від слова "ПЕЧАТЬ"/?
- З.б. Наслідування золотоординській монеті.
- Вага 1,47 г, діаметр 15 мм. Зберігається серед рязанських монет Ермітажу за №-6293. Оpubлікована О.О. Ільїним як невизначена монета.
12. Л.б. В центрі знак чи /?
- Навкруги арабський напис. П.С. Савельєв прочитав як "султан правосудний верховний Ісанхан"/?, зазначивши на велику гіпотетичність такого прочитання.
- З.б. У квадраті, вписаному у коло з визерунками, в сегментах залишки арабського напису.
- Вага монети 35 долей, тобто близько 1,5 г, діаметр 16 мм. Походить з Тетюшського скарбу. Монета опублікована й віднесена П.С. Савельєвим з певною долею вірогідності до Шейбанідських. Він також згадує про це один екземпляр такої монети вагою близько 1,46 г /Савельєв, 1958, табл. 10, №-140/.
13. Л.б. В центрі знак чи /?, навкруги арабський напис, схожий до напису на попередній, але гірше збережений.
- З.б. Нерозбірливий арабський напис, згідно із зображенням на таблиці, середня строка наслідує напис, що містить назву міста, де карбовано монету

- "Орда", в дзеркальному зображенні. Подібний напис на монетах №-4,5,9. Вага монети 32 долі, тобто 1,42 г, діаметр 16 мм. Походить з Тетківського скарбу. П.С. Савельєвим монета умовно віднесена до Шейбанідських /Савельєв, 1858, с.274, табл.10, №-141/.

Частину монет віднесено до Корибутових з певною долею вірсгідності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Григорьев А. П. Золотоордынские ханы 60-70-х годов XIV в.: хронология правлений //Историография и источниковедение стран Азии и Африки - 1983 - вып. 3 - С. 9-54.
- Греков И. В. Восточная Европа и упадок Золотой Орды.- М.: Наука, 1975-519 с.
- Грушевский М. С. Історія України-Руси, т. IV. /XIV-XVI вв. / . Відносини політичні.- Київ -Львів, 1907-535 с.
- Давидович Е. А. О достоверности дат на монетах с арабграфическими надписями /трудности и методы оценки/ // Восточное историческое источниковедение и специальные исторические дисциплины.-Вып. I.- 1989.-с.194-218.
- Доценко В. И. Татарське місто на нижньому Дніпрі часів пізнього середньовіччя //АН УРСР 1961. т.10- с.175-198.
- Даркевич В. П., Соболева Н. А. О датировке литовских монет с надписью "ПЕЧАТЬ" /по материалам Шанхайского клада/ // СА.- № I.-1973.-с. 83-95.
- Догель М. И. Незаданная русская монета XIV века //ЭНО.-1913.- т.2, вып.3-4.-С. 85-89.
- Егоров В. Д. Золотая Орда перед Куликовской битвой.// Куликовская битва. Сб. статей.-М.:Наука.-1980.-С.174-213.
- Егоров В. Д. Историческая география Золотой Орды в XIII-XIV вв.- М.: Наука.-1985.-245 с.
- Зотов Р. В. О черниговских князьях по Лябецкому синодику и о Черниговском княжестве в татарское время.-СПб., 1892.-227, 47 с.
- Зубинов В. К вопросу о древних рязанских монетах.//Рязанский областной краеведческий музей. Краеведческие записки.-1959.- С. 106-119.
- Ильин А. А. Монеты Великого княжества Черниговского конца XIV в. // ИРИЖ.-1920.-3.-Т.1 /вып. 2.-3.-С. 9-14.
- Ильин А. А. Классификация русских удельных монет.-Л.-1940.-43 с.
- Котляр Н. Ф. Монеты Владимира Ольгердовича.//НС.-1971.-вып.4.- С. 42-87.

Котляр Н.Ф. О монетах Дмитрия-Корибута Ольгердовича // Сообщ. Гос. Эрмитажа.-1975.-вып. 9.-С.72-75 .

Лихачев Н.П. материалы для истории византийской и русской сфрагистики //Труды Музея палеографии АН СССР.-1930.-вып.2.-279 с.

Мухамедиев А.Г. Булгаро-татарская монетная система XII-XV вв. М.: Наука, 1963.-167 с. XXI табл.

Дзбавский М.К. Областное деление и местное управление Литовско-русского государства ко времени издания первого Литовского статута.-м.-1892.-554 с.

Марков А.К. Русская нумизматика.-Пг ., 1915.-52 с. 5 табл.

Розов В. Українські грамоти XIV - першої половини XV ст. // Збірник історично-філологічного відділу ВУАН.-1928.-№-68,-176, 76, IX с.

Румянцева В.В. Эмблемы земель и гербы городов Левобережной Украины периода феодализма.-К.:Наук.думка, 1966-127 с.

Спасский И.Г. Русская монетная система. Ист.-нумизмат. очерк.-Л.: Изд-во Гос. Эрмитажа.- 3-е издание.-1962.-222 с.

Спасский И.Г. Русская монетная система. Ист.-нумизмат. очерк.-Л.: Аврора.- 4-е издание.- 1970.- 256 с.

Савельев П.С. Монеты Джучидов, Джагатайдов и др., обращавшиеся в Золотой Орде в эпоху Тохтамыша.-СПб. 1857.-вып.1-376 с., 1858.-вып.2.-340 с.X табл.

Федоров-Давыдов Т.А. Клады Джучидских монет // ИЭ.-1960.-вып.1.-С.94-192.

Федоров-Давыдов Г.А. Основные закономерности развития денежно-весовых норм в Золотой Орде //АЕ за 1957 год. м.-1958.С.7-16.

Федоров-Давыдов Г.А. Монеты Московской Руси.М.:Изд-во МГУ, 1981.-222 с.

Федоров-Давыдов Г.А. Монеты Нижегородского княжества.М.: Изд-во МГУ, 1969.-254 с.

Флоря Б.Н. Литва и Русь перед битвой на Куликовом поле // Куликовская битва. Сб. статей. - М.: Наука, 1980. - С. 142-173.

Френ Х.М. Монеты ханов Улуса Джучиева, или Золотой Орды с монетами разных иных мухаммеданских династий в прибавлений. - СПб., 1832. - XVI, 80 с., XVII табл.

Цыбульский В.В. Современные календари стран Ближнего и Среднего Востока. - М.: 1964. - 236 с.

Чубатий М. Державно-правне становище українських земель литовської держави під кінець XIV ст. // АЗПШ, т. 134-135, 1924, С. 19-65.

Шабульдо Ф.М. Земли Кюо-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского. - К.: Наук. думка, 1967. - 183 с.

Шорин П.А. К вопросу о надчеканке тамги на монетах Великого княжества Рязанского // НСБ-1971. - ч. 4. вып. I. - С. 11-13.

Щекатихин Н.Н. Топография кладов с литовскими слитками и монетами на территории древнего Литовского государства. 1933. - 1934. - 197 с. Рукопис у відділі нумізматики Ермітажу.

Янин В.Л. Актовые печати Древней Руси X-XV вв. М.: Наука, 1970, Т. I. - 325 с.

Янин В.Л., Янина С.А. Начальный период Рязанской монетной чеканки // НСБ.-1955. - 4. I - С. 109-123.

Янина С.А. Монеты Золотой Орды из раскопок и сборов Поволжской археологической экспедиции на Царевском городище в 1959-1962 гг. // Поволжье в Средние века. М. - С. 194-216.

Danilowich I. Skarbiec dyplomatow papiezskich, cesarskich, krolewskich, ksiazęcych, uchwal narodowych, postanowien różnych władz i urzędow posługujących do krytyczanego wyjaśnienia dziejow Litwy, Rusi Litewskiej i ościemych im krajow. - Wilno, T. I. - 1860. - 390 s.

Gumowski M. Numizmatyka litewska wiekow średnich. - 1920. - 81 s, III tabl.

Gumowski M. Pieczęcie książąt litewskich // Ateneum Wileńskie. - 1930. - 3-4. s. 684-725, IX tabl.

Iversen J. Fine Münze des Wolwoden der Wallachei Radu III //Berliner Blätter für Münz - Siegel und Wappenkunde.- 1868, Bd.IV.- S.240-244.

Kotlar M. Znaleziska monet z XIV-XVII w. na obszarze Ukrainskiej SRR.- Wrocław, Warszawa, Krakow, Gdansk .: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1975.-196 s.

Kuczyński S.M. Ziemia czernihowsko-siewierskie pod rządami Litwy.- Warszawa, 1936.-412 s. 3tabl.

Rulikowski Edw. Opis powiatu Wasyłkowskiego pod względem historycznym, obyczajowym i statystycznym.-Warszawa, 1853.-246 s.

Stadnicki K. Bracia Władysława-Jagielly.-Lwow,1867.-416 s.

Styrjowski M. Kronika polska, litewska, zmuska i wezystkiej Rusi.- Warszawa, 1846, T.2.-572s.

Volkaite-Kulikauskienė R. Ginklai //Lietuvių Materialinė kultūra IX-XXIII amžiuje.-II,-1981.-P.6-48, Pesaime ,S.130-133.

Wolff J. Kniazowie litewsko-ruski od konca XIV w.-Warszawa, 1895.-698 s.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- АЕ - Археографический ежегодник
АП - Археологічні пам'ятки
ЗНО - Записки нумизматического отделения Русского археологического общества
ИРАИМК - Известия Российской Академии Истории Материальной Культуры
ИЗТШ - Наукові записки товариства ім.Т.Г.Шевченко
НС - Нумизматика и сфрагистика
НСБ - Нумизматический сборник
НЭ - Нумизматика и эпиграфика
СА - Советская археология
ММК - Музей історичних коштовностей

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

- Рис.1. 1 - монета Корибута з зібрання графа С.Р.Строганова /М-1/
2 - монета Корибута з зібрання М.І.Догеля, Малюнки.
- Рис. 2. 1, 2, 3 - монети Корибута з Борщівського скарбу /М-3,4,
5/. Малюнки.
- Рис.3. 1, 2 - монети Корибута з Борщівського скарбу /М-6,7/
Малюнки.
- Рис.4. 1, 2, 3 - монети Корибута з Борщівського скарбу /М-8,9,
10/. Малюнки.
- Рис.5. 1 - монета Сіверського князівства /?/ з Ермітажного
зібрання "рязанок" /М-11/
2,3 - монети Сіверського князівства з Тетюшського скарбу,
з опублікованих П.С.Савельєвим /М-12,13/. Малюнки.
- Рис.6. 1 - монета Київського князівства з Борщівського скарбу.
2 - монета, що наслідує ординське карбування Булака з
Борщівського скарбу /південноруська?/. Малюнки.
- Рис.7. 1, 2 - ординські монети Булака від 772 та 773 р.х. з
Борщівського скарбу. Малюнки.
- Рис.8. 1 - монета Булака від 782 р.х. з Борщівського скарбу.
2 - литовська монета типу "ПЕЧАТЬ" - "спіс з хрестом" з
Борщівського скарбу. Малюнки.
- Рис.9. 1 - печатка Корибута від 1385 р. /по М.Гумовському/
2 - печатка Федора Корибутовича від 1433 р. /по М.Гумов-
ському/
3 - печатка Кейстута від 1353 р. /по М.Гумовському/.
- Рис.10. 1 - печатка Сигізмунда Кейстутовича 1432-1440 рр. /М.Гу-
мовському/
2 - печатка Семена Лінгвена від 1335-1389 рр. /по М.Гу-
мовському/.
- Рис.11. 1, 2, 3, 4, 5 - давньоруські печатки /по В.Л.Ляйну/.
- Рис.12. Таблиця співвідношень основних зображень на монетах
Корибута.
- Рис.13. Карта знахідок монет Корибута.

ІЛЮСТРАЦІЇ

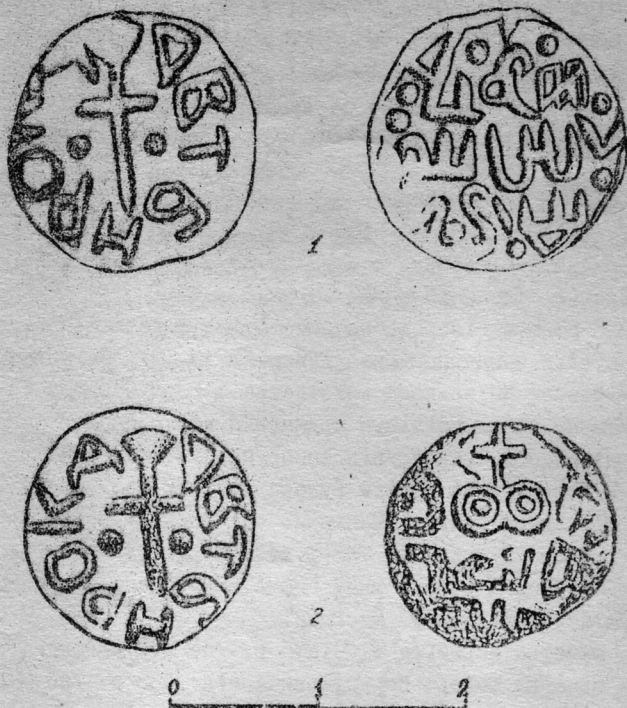

Рис. I. 1 - монета Корибута з зібрання графа С.Г.Строганова /№-1/.
2 - монета Корибута з зібрання М.І.Догеля./№-2/.
Малюнки.

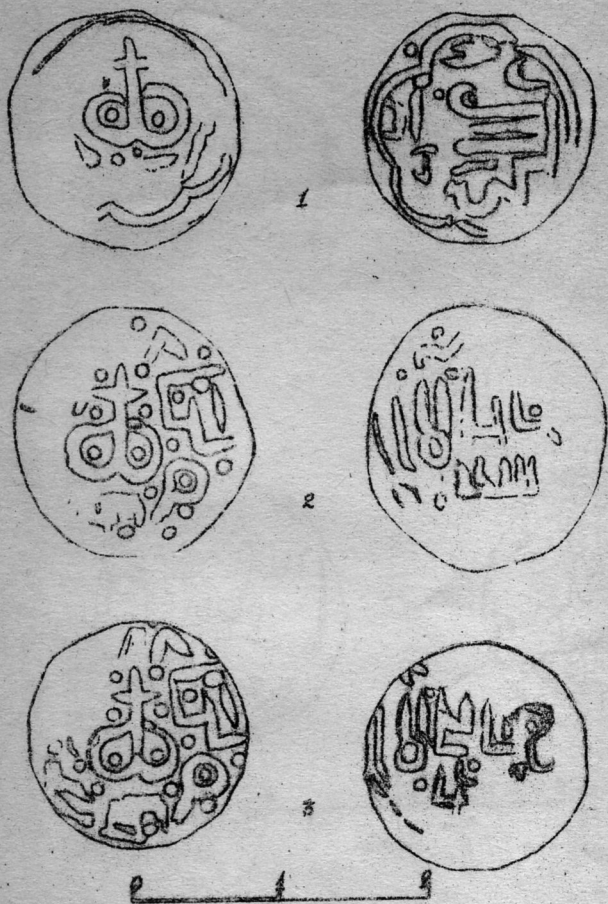

Рис.2. 1,2,3 - монети Корибута з Борщівського скарбу
/№-3,4,5/. Малюнки.

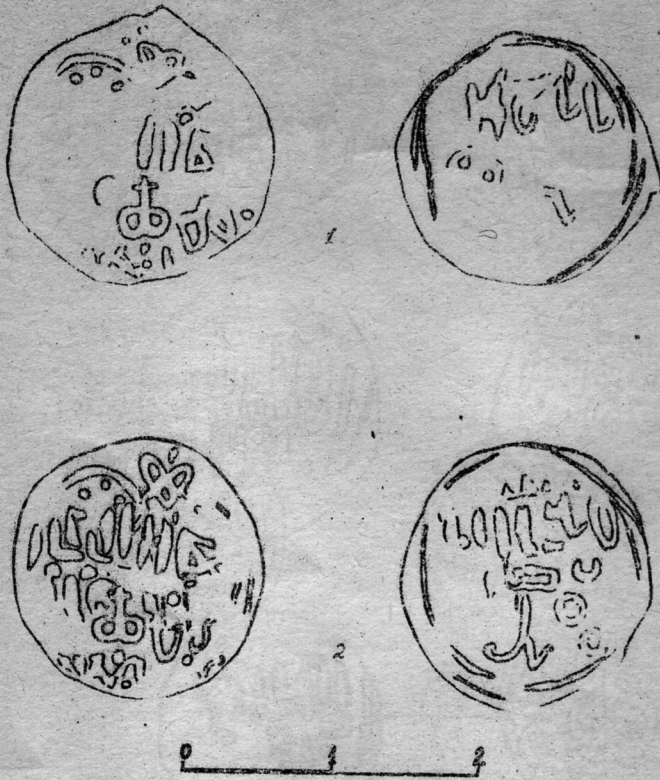

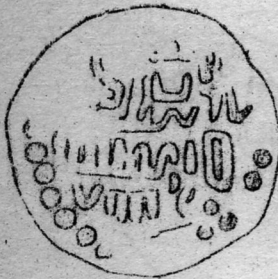
Рис. 3 1,2 - монети Корибути з Борщівського скарбу /№ 6,7/.
Малюнки.

1

2

3

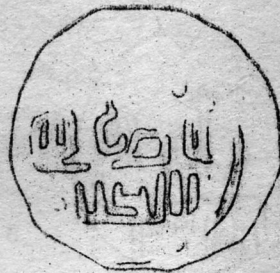

Рис. 1. 1, 2, 3 - монеты Корибута в Боршівського скарбу
/№-8, 9, 10/. Малюнки.

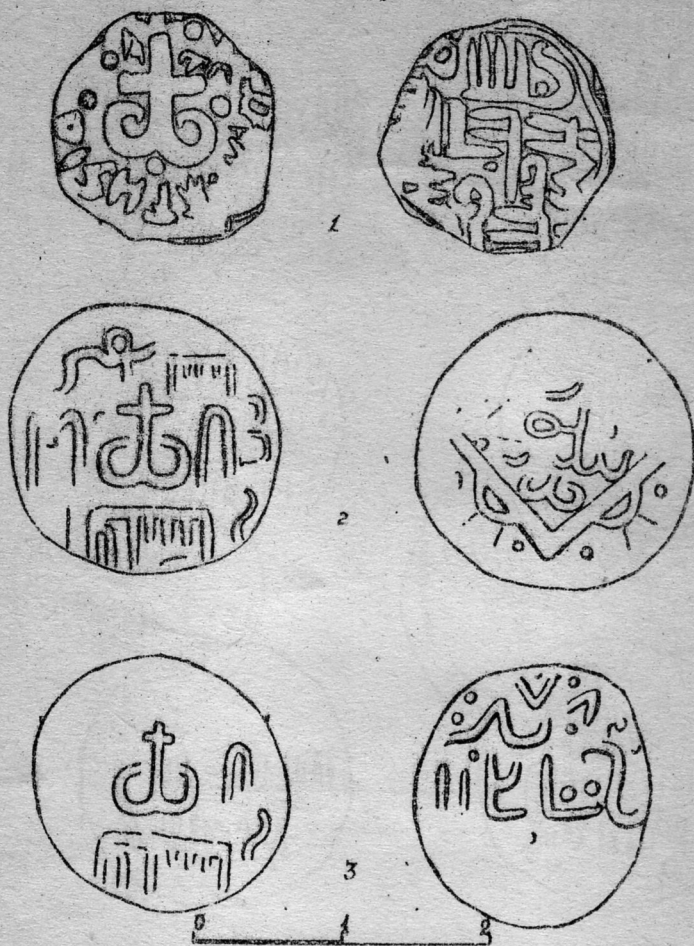

Рис.5. 1 - монета Сіверського князівства /?/ з Ермітажного зібрання "рязанок" /№-II/.
2,3 - монети Сіверського князівства з Тетяшського скарбу, з опублікованих П.С.Савельєвим /№-12,13/. Малюнки.

Рис. 6. 1 - монета Київського князівства з Борщівського скарбу.

2 - монета, що наслідує ординську - Булака з Борщівського скарбу /південноруська ? / . Малюнки.

Рис. 7. 1,2 - ординські монети Буляка від 772 та 773 р.х.
з Борщівського скарбу. Малюнки.

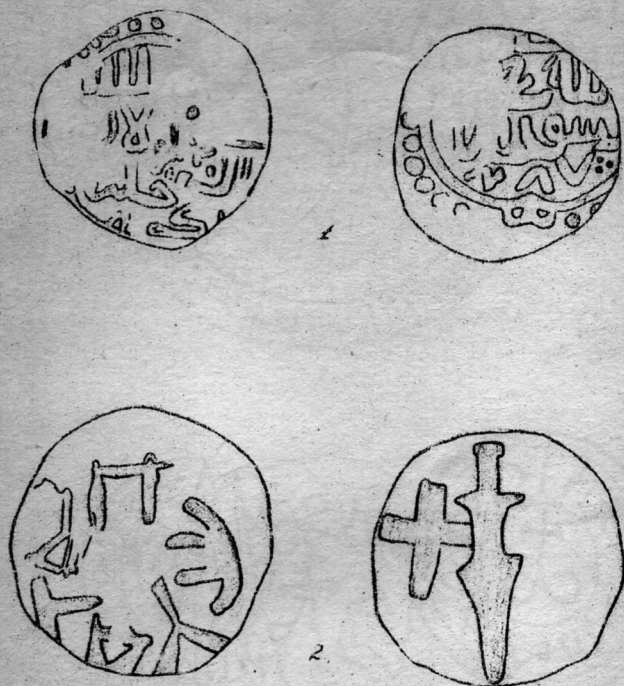

Рис. 8. 1 - монета Булака від 782 р.х. з Борщівського скарбу.
2 - литовська монета типу "ПЕЧАТЬ" - "спіс з хрестом"
з Борщівського скарбу. Малюнки.

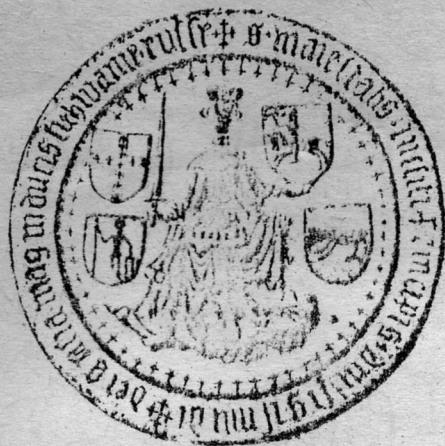

2

3

Рис. 9. 1 - печатка Корибута від 1385 р. /по М.Гумовському/.
2 - печатка Федора Корибутовича від 1435 р. /по М.Гумовському/.
3 - печатка Кейстута від 1353 р. /по М.Гумовському/.

1

2

Рис. 10. 1- печатка Сигізмунда Кейстутовича 1432-1440 рр. /по М. Гумовському/.
2- печатка Семена Лінгвіна від 1385, 1389 рр. /по М. Гумовському/.

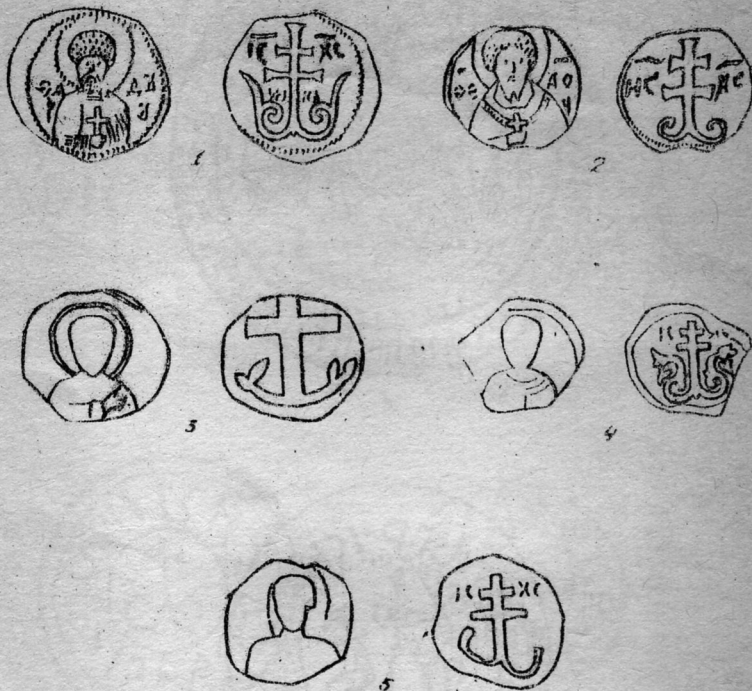

Рис. 11. 1, 2, 3, 4, 5 давньоруські печатки /по В.Л.Яніну/.

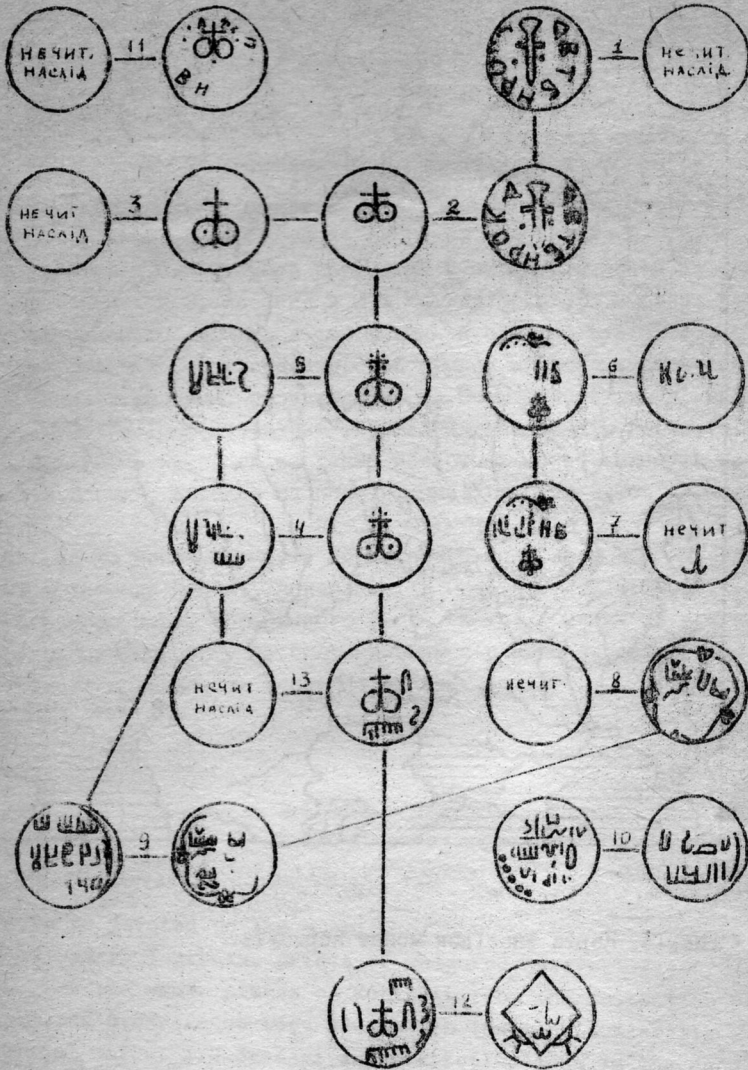

Рис. 12. Таблица співвідношення основних зображень на монетах Корибута.

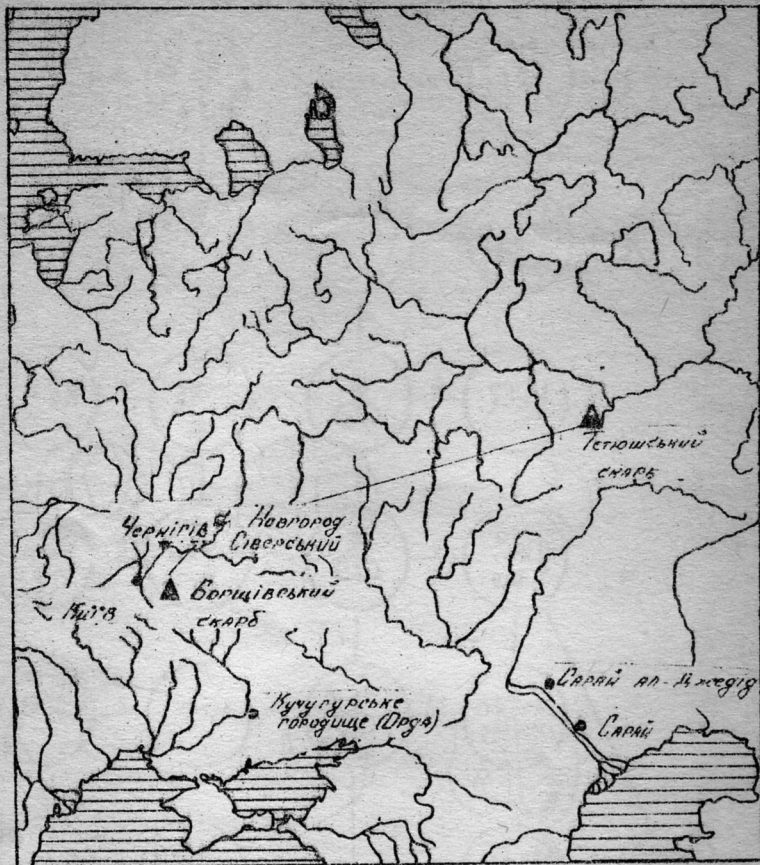

Рис. 13. Карта знахідок монет Корибута.

РЕЗЮМЕ.

Г. А. Козубовский

Северские монеты XIV ст.

Работа посвящена проблеме малоизвестных и очень редких монет Дмитрия Корибута Ольгердовича, князя Новгород-Северского /1380/?/-1393/. Две известные монеты из собраний М.И. Догеля и С.Г. Строганова неоднократно публиковались во многих нумизматических и исторических исследованиях. И.Г. Спасский и Н.Ф. Котляр пришли к выводу, что обе известные монеты являются фальшивыми и сделаны в XIX ст.

Автор, детально проанализировав группу монет со знаком "⚡" и различными легендами, происходящую из Боршевского клада, найденного на р. Трубеч в 1948 г., атрибутировал их как монеты Корибута. Знак "⚡" находится на одной из ранее известных монет Корибута из собрания М.И. Догеля, а также на печати сына Корибута - Федора Корибутовича.

Многие из монет Корибута имеют подражания легендам джучидских монет Мухаммеда-Булака, чеканенных в Орде в 772, 773, 775 г.х.

На основе монет Боршевского клада, а также монет из других коллекций автор исследует спорный вопрос о монетах северского князя, отстаивает подлинность монет Корибута.

SUMMARY

G. A. Kozubowsky

The Severski coins of the XIV century.

The work is devoted to the problem of unknown and very rarity pieces of Dmitry Koributh, prince of Nowgorod Severski /1380/?/-1393/. The two known pieces of Koributh from the collection of M. Dogel and S. Stroganow were studied in the many numismatic and historical works. I. G. Spasski and N. F. Kotlar come to the conclusion that both known coins of Koributh are counterfeit made in the XIX century.

The author gave a detailed analysis of the groups pieces with the symbol "⚡" and other inscription of Borschowoard, was found on the river Trubedz in 1948, attributed it to the Koributh. The sym-

bol "1^h" is situated on the 1 known pieces of Koributh, from collection of M. Dogel and in the seal of the Koributh son - Fedor Koributhowich.

Many of Koributh pieces have imitation of Djuchid inscription of the coins Muhammed-Bulak which were produced in the town of Orda in the 772, 773, 775 H. On the basis of Borschowhoard coins and other collection the author investigate a disputable question about the Beverski coins and defence authenticity of the coins of Koributh.

ЦЕНТР ПАМ'ЯТОЗНАВСТВА

АН України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури

Бібліотека
"Пам'ятки археології"
Випуск № 1

Г. А. КОЗУБОВСЬКИЙ
СІВЕРСЬКІ МОНЕТИ XIV СТ.

Відповідальний за випуск
Засл. працівник культури України
А. К. Андрійчук

Здано до друку 10.04.1992 р.

Тираж 500

252015, м. Київ-15, вул. Січневого
повстання, 21, корпус 19.

МП "Полімед". Подлж. печ. 21.04.92.

Зак. 862.